

Karl-Erik Forsbergs frimärken och helsaker

av Erik Hamberg

I maj 2014 uppmärksammades den grafiske formgivaren Karl-Erik Forsberg med att en minnesutställning öppnades på Uppsala universitetsbibliotek. Det hade då gått 100 år sedan han föddes.

Karl-Erik Forsberg var född 1914 på Munsö i Mälaren. När han var 11 år flyttade familjen till Stockholm. Efter avslutad folkskola fick han först anställning som springpojke och lärling på J. E. Sjökvists tryckeri. Vid 15 års ålder fick han arbete hos Bonniers som sättarelev och fick då lära sig handläggning med blytyper. Samtidigt gick han kvällskurser vid Skolan för bokhantverk och blev djupare intresserad av bokstäver och typografi.

Det grafiska intresset ledde så småningom till att Forsberg började utarbeta egna förslag till typsnitt. Ett sådant var det funktionalistiska typsnittet ”Ballong” (1932), vilket dock inte blev antaget av det Berlingska Stilgjuteriet i Lund, men han uppmuntrades att komma med nya förslag. Några år senare kunde han presentera de moderna typsnitten ”Parad” och ”Lunda”, vilka vann gehör hos stilgjuteriet och kom att tillverkas av dem.

Forsbergs skicklighet och formkänsla ledde till att han snart vann flera typografiska tävlingar och själv blev lärare vid Skolan för bokhantverk. Samtidigt var han elev på den nystartade Skolan för bok- och reklamkonst under åren 1938-1941.

Under perioden 1942-1949 var Forsberg anställd vid Almqvist & Wiksell i Uppsala. Där blev han grafisk formgivare och konstnärlig ledare. Arbetsuppgifterna handlade huvudsakligen om formgivning av nya

ERIK HAMBERG är född i Uppsala 1951. Han är fil. dr i idé- och lärdomshistoria och var 1990 – 2013 ansvarig för Postmusei bibliotek. För närvarande är han verksam vid Uppsala universitetsbibliotek. Han är medlem av SSPD sedan 1982, samt var åren 2004 – 2009 sällskapets ordförande.

I Postryttaren har han medverkat med ett flertal artiklar sedan 1994.

böcker, såväl omslag som inlagor. Vid den här tiden arbetade Forsberg även med ett nytt antikvatypsnitt i klassisk anda, med Aldus Manutius, Francesco Griffos och Claude Garamonds typsnitt från 1400- och 1500-talen som förebilder. År 1944 kunde kontrakt skrivas med Berlingska Stilgjuteriet i Lund och typsnittet döptes till ”Berling antikva”. Det skulle dock dröja ända till 1951 innan det nya typsnittet var helt klart och färdigt för produktion. Ytterligare ett typsnitt, ”Carolus”, tillkom nu för versaler, som ett komplement till Berling antikva.

Vid Norstedts förlag hade Akke Kumlien verkat som konstnärlig ledare och formgivare sedan 1916. Efter att han 1949 oväntat avlidit ungefär samtidigt som han skulle gå i pension, utsågs Karl-Erik Forsberg till hans efterträdare. Forsbergs arbetsuppgifter vid Norstedts kom att bli likartade som hos A&W, det vill säga formgivning av böcker. Han arbetade som anställd hos Norstedts fram till 1959, då han ville arbeta friare och istället startade egen verksamhet. Han fortsatte dock att arbeta med uppdrag från Norstedts, huvudsakligen bokomslag.

Andra uppdrag som Forsberg fick utföra var Gustaf VI Adolfs namnchiffer och nya bruksfrimärken i samband med kungens tron tillträde. Från slutet av 1950-talet tillkom logotyper för en rad svenska företag. Hit hör Sveriges Radio, Vin & Spritcentralen, Volvo, Marabou, Esselte, Findus, Gustavsberg samt VDN-symbolen. Dessutom skapade han vinetiketter och ett flertal exlibris.

Forsberg tog intryck av Kumliens klassicistiska formspråk, men utvecklade det mot större elegans och ett något kraftigare, mer drivet och personligt hållet formspråk. Detta märks särskilt när man jämför deras bokomslag med varandra.

Frimärksformatet prövade Kumlien endast en gång, alldeles i slutet av sin levnad. Det blev de tre frimärken, alla i samma utförande förutom valörbeteckningen, som utgavs till hundraårsminnet av August Strindbergs födelse 1949. Där kunde den grafiske experten använda sin stilfulla ”Kumlien-medieval”. Gilbert Svenson anser att frimärket med Strindberg är: ”vårt första med helt riktiga proportioner mellan text och bild.”.

Karl-Erik Forsberg kom – i motsats till Kumlien – att engageras av postverket ett flertal gånger, främst under 1950-talet.

Svensk frimärksutgivning ifrågasätts

Den svenska frimärksutgivningen bestod ända fram till 1920 enbart av s.k. bruksfrimärken. Med något undantag visade dessa kungens bild eller enbart valörsiffror. Alla dessa frimärken hade tillverkats i ark, men från 1920 användes en nyinköpt modern tryckeriutrustning med stora pappersrullar. Det var den från USA införskaffade Stickneypressen som nu togs i bruk när postverket började tillverka frimärken i egen regi.

Samtidigt började jubileumsfrimärken utges som ett komplement till bruksfrimärkena med främst kungen, en utveckling som tog fart efter Lützenjubileet 1932. En rad jubileumsfrimärken utkom under 1940-talet, huvudsakligen formgivna av konstnärerna Torsten Schonberg, Olle Hjortzberg och Einar Forseth.

Under 1940-talet ansågs dock flera frimärksutgåvor tråkiga och fantasilösa. Kulmen nåddes när ett frimärke i tre valörer, men med samma motiv, utgavs den 26 april 1948, för att erinra om 100-årsjubileet av den svenska emigrationen till USA. Den kände kulturjournalisten och konstkritikern Gottfrid Johansson tog då till orda i *Svenska Dagbladet* den 27 april 1948, under rubriken ”Svagt jubileumsmärke”. Johansson skräddade inte orden, utan uttryckte sitt starka missnöje över det frimärke av Olle Hjortzberg som utkommit dagen innan:

”Man har ofta haft anledning att förvåna sig över den låga konstnärliga kvaliteten och schablonmässiga bilduppfattningen i de svenska frimärken, som under senare tid utsläppts till olika jubileer, men det som nu kommer till det svensk-amerikanska emigrationsjubileet hör onekligen till de svagaste. Själva bildidén med en plöjande bonde mot bakgrunden av en svensk torparstuga och en amerikansk skyskrapa utmärker sig ju inte för någon mera höggradig originalitet och konstnärlig fantasifykt, men banaliteten stegras av utförandet med dess slappa teckning och okonstnärliga stilbrytning mellan torparstugans vykortsmissiga realism och skyskrapans grafiska stilisering. Även texten är svag med den tafatta inkomponeringen av ordet ”öre” i valörsiffrorna.

Här hade dock varit ett tillfälle till god svensk utlandspropaganda, och man frågar sig, om det inte hade varit lämpligt med en tävling om ett så uppmärksammat märke.

[...] Men hur skall man få fram lämpliga konstnärer för dylika uppgifter, om de aldrig få tillfälle att försöka sig? Ett är visst, att den svenska frimärkskonsten är i behov av en förnyelse och att dess senaste alster inte är något värdigt uttryck för vårt lands konstnärliga och grafiska kultur.”

Pionjärjubileet 1948. Konstnär: Olle Hjortzberg.

Vid en enkät, som anordnades med anledning av Gotthard Johanssons bitska artikel, yttrade sig bland annat Akke Kumlien och sade då:

”jag har ännu aldrig sett ett frimärke med riktiga bokstäver och siffror. I regel är de mer eller mindre riktigt tilltotade och man har en känsla av att frimärkskonstnärerna inte inser hur viktigt det är att tillvarata de typografiska, dekorativa möjligheterna”.

Postens generaldirektör Erik Swartling, som tillträdde i början av 1947, hade dock redan insett att en förnyelse av frimärksprogrammet var av behovet påkallat. I mars 1948 bad han därför Nationalmuseum och Konstakademien om hjälp med att utse konstnärligt sakkunniga för fastställandet av förlagor till nya svenska frimärken.

Egon Jonsson, som under många år var postverkets informationsdirektör, har berättat att postverket kunde ge svar på tal när Gotthard Johanssons kritik publicerades och Sveriges Radio med kort varsel krävde ett uttalande från Posten: planer fanns redan på en förnyelse av hanteringen av nya frimärksförslag. De externa experter som inledningsvis kom att ingå i Postens Konstråd, som nu skapades, blev professor Olle Hjortzberg från Konstakademien och överintendenten vid Nationalmuseum, Erik Wettergren. Hjortzberg hade med ”Pionjärjubileet” från 1948 gjort sina sista frimärken, men postverket ville nu i stället att han fortsättningsvis skulle anlitas för att bedöma andras frimärksförslag.

Hjortzberg var väl skickad för uppgiften att bedöma nya frimärksförslag; han var en framstående målare och grafiker och hade dessutom själv formgivit merparten av de svenska frimärken som utgavs mellan 1910 och 1948. Wettergren hade en helt annan bakgrund. Han hade tidigare varit verksam i Svenska Slöjdföreningen och var under många år en av de främsta företrädarna för svenskt konsthantverk, bl.a. som chef för avdelningen för konsthantverk vid Nationalmuseum, innan han blev museets chef.

Dessa experter skulle bistå med förslag på lämpliga konstnärer för nya frimärksutgåvor och bedöma de inlämnade förslagen.

Syftet var att postverket i fortsättningen skulle framställa frimärken av hög konstnärlig kvalitet och detta skulle möjliggöras med hjälp av tävlingar till vilka ett urval konstnärer inbjöds.

Gotthard Johanssons önskemål om att yngre konstnärer skulle få möjlighet att skapa motiv till nya frimärken kom också att hör-sammas. Inom ett par år utkom nya frimärken, vars förlagor gjorts av konstnärerna Pierre Olofsson, Karl-Axel Pehrsson, Jorgen von Konow, Stig Åsberg - samt Karl-Erik Forsberg.

Postverket engagerar Karl-Erik Forsberg

De första frimärkena som presenterades efter att det nya konstrådet tillkommit 1948 gavs ut i januari 1949. Det var med anledning av etthundraårsminnet av August Strindbergs födelse. Dessa frimärken hade, som tidigare nämnts, konstnären och bokform-givaren Akke Kumlien som upphovsman. Nästa frimärksutgåva detta år gavs ut med anledning av att den andra Lingiaden, en internationell gymnastikuppvisning, hölls i

Skiss till frimärke Lingiaden 1949. Text och siffror av Karl-Erik Forsberg, figurer av Georg Lagerstedt (Postmuseum).

Stockholm under sommaren 1949. Framärket, som gavs ut i valörerna 5 och 15 öre, visade två gymnaster och hade konstnären Georg Lagerstedt, ansedd som en skicklig tecknare av idrottsutövare, som upphovsman. Typo-

grafin utformades dock av Karl-Erik Forsberg och detta kom att bli hans första uppdrag för postverket. Han blev därmed en av de yngre formgivare som postverket nu tog i sin tjänst.

Den första tävlingen som utlystes sedan Postens Konstråd inrättats gällde de frimärken som utgavs i oktober 1949 för att påminna om sjuttiofemårsminnet av Världspostföreningens tillkomst år 1874. En bedömningsnämnd bestående av Erik Wettergren, Olle Hjortzberg, konstnärerna Otte Sköld och Emil Johansson-Thor samt byråchefen Nils-Fride Antoni från postverket beslöt att anta två förslag som hade Mark Sylwan som upphovsman. Övriga deltagande konstnärer var Per Beckman, Yngve Berg, Bertil Bull-Hedlund, Tor Fagerkvist, Einar Forseth, Ture Tideblad och Stig Åsberg.

Under 1950 utkom inte ett enda nytt frimärke. Däremot föranledde Gustaf V:s bortgång i slutet av oktober 1950 förberedelser för nya bruksfrimärken med den nye kungen, Gustaf VI Adolf. För vanliga brevfrösendelser, det vill säga vykort och brev för in- och utrikes frösendelser, skulle de nya bruksfrimärkena liksom tidigare föreställa den regerande monarken. Den nya frimärksbilden komponerades av konstnären David Tägtström och grafikern Mark Sylwan samt graverades av Sven Ewert. De frimärken som hade de högsta värdena, som huvudsakligen användes för paketadresskort, ändrades inte. Här fortsattes utgivningen av den stilrena serien Tre Kronor, som hade introducerats redan 1939, med tecknaren och skulptören Arthur Johansson som upphovsman.

För den lägsta frimärksvalören, 5 öre, använd för trycksaker och som kompletteringsvalör, skulle ett helt nytt frimärksmotiv framställas och för de så kallade ”mellanvärdena”, det vill säga bruksfrimärken med högre nominellt värde än de som visade kungens bild, men inte med så höga belopp som de aktuella frimärkena i Tre Kronorserien, skulle ytterligare en ny serie tillkomma. Det skulle i sinom tid bli serien ”Hällristningar” av Jurgen von Konow, som började ges ut 1954.

Men det var inte bara ett helt nytt frimärksprogram som skulle sjösättas 1951. En annan typ av frankotecken var helsaker, det vill säga brevkort och kortbrev med påtryckt valörstämpel. Även dessa skulle förnyas och ersätta den äldre typen av helsaker med Gustaf V:s bild, som haft samma utseende som de bruksfrimärken med bild av honom som gavs ut från 1939.

Kortbrev

Det svenska postverket hade infört s.k. helsaker 1872, ungefär samtidigt som många andra länder. Syftet med helsaker var att göra det enkelt och bekvämt för brevskrivaren. Antingen man ville skriva ett brev – vars innehåll var tillslutet – eller ett kort meddelande på ett korrespondenskort – vars innehåll kanske inte var av privat natur och därför inte behövde göras hemligt – skulle en värdestämpel finnas tryckt på frösendelsen. Man behövde därför inte gå och köpa samt klistra fast lösa frimärken innan frösendelsen skulle läggas i en brevlåda eller lämnas över disk på en postanstalt.

De helsaker som var i bruk i Sverige vid mitten av 1900-talet var frankokuvett (i visitkortsformat och huvudsakligen använda för jul- och nyårshälsningar), kortbrev och brevkort. Kortbreven klistrades ihop och öppnades sedan genom att man rev av den perforerade kanten. Frankokuvettens utformning var inte aktuell att förändra vid Gustaf V:s bortgång. De hade en valörstämpel som visade ett stående lejon, introducerad i samband med att frimärken med detta utseende tillkom 1920, tecknade av Einar Forseth.

Kortbreven och brevkorten med Gustaf V:s bild skulle dock bytas ut. Uppdraget att utforma den nya valörstämpeln för dessa gick till Karl-Erik Forsberg. Redan i januari 1951 hade Forsberg sin teckning till den nya valörstämpeln klar, i värden 25 öre. Denna valör skulle användas för det första nya kortbrevet, eftersom inrikes brevporto fastställdes till 25 öre från den 1 juli 1951. I Kungl. Generalpoststyrelsens allmänna cirkulär nr. 44, som

Forsbergs förlaga till valörstämpel för det första kortbrevet. (Postmuseum).

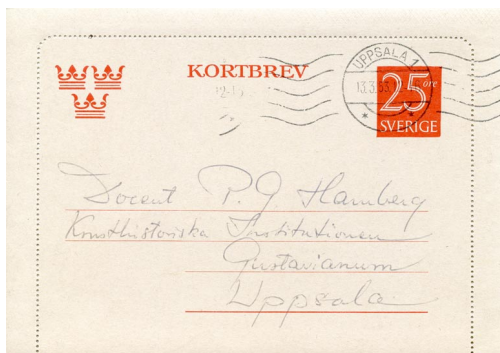
utsändes till postanstalterna den 26 juni 1951, meddelades att "De nya kortbreven finnas nu i förråd och kunna rekvireras från frimärksförrådet i vanlig ordning" samtidigt som den nya valörstämpeln avbildades.

Forsbergs valörstämpel var helt och hållet funktionell: tydlig, mycket enkel, stilren och elegant. Mot en enfärgad bakgrund gjordes siffror och text ljusa. Valörsiffrorna dominerade det använda utrymmet med sin storlek och kraftiga konturer. Myntslaget öre infogades i en spänstig och storleksmässigt klart underordnad kursiv till höger om femman, strax under tvärstrecket. I valörangivelsens underkant placerades landsnamnet, utfört i versaler med antikva. Forsbergs nya helsaker kom att kallas "Siffertyp".

Det första av Forsbergs kortbrev, från 1951, hade en stor valörstämpel samt det stora riksvapnet till vänster.

När kortbreven sedan trycktes användes först det stora riksvapnet som en pendang till valören, placerad på kortbrevets vänstra sida. Detta första kortbrev av Forsberg, 25 öre grå, utkom den 2 juli 1951. Utsmyckningen med det stora riksvapnet, som använts för kortbreven ända sedan 1911, ersattes dock redan 1952 med en enklare och stilistiskt bättre anpassad nationalsymbol i form av de tre kronorna i en ny modern formgivning, med Forsberg som upphovsman. Det

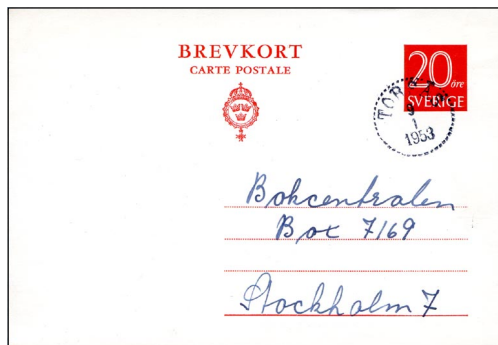
År 1952 kom kortbrevet i ett reviderat utförande med en mindre valörstämpel samt Tre kronor till vänster på kortet.

kortbrev som utkom den 8 augusti detta år hade också en valörstämpel i ett nytt mindre format, 21 × 19 mm, i stället för 24 × 22 mm. Kortbreven i det reviderade utförandet utgavs i röd färg. Efter två år, 1954, trycktes dock kortbreven i blå färg.

I takt med att brevportot ändrades fick Karl-Erik Forsberg rita nya valörsiffror. År 1957 kom 30 öre, 1962 kom 35 öre och två år senare utgavs ett kortbrev med 40 öre. Sist i raden var 45 öre som gavs ut till portohöjningen vid nyåret 1967. Under tiden förenklades utförandet ytterligare; de tre kronorna till vänster försvann och texten "Kortbrev" fick ett nytt utförande, sannolikt utfört av Forsberg.

Brevkort

I våra dagar är det samma porto för brev och vykort, men så har det bara varit sedan 1980-talets början. Tidigare var det i allmänhet 5 öres skillnad mellan brev (kortbrev) och vy-

Det första av Forsbreds brevkort utgavs i slutet av 1951 och hade det lilla riksvapnet mitt på kortet.

kort (brevkort). Karl-Erik Forsberg fick därför även utarbeta nya brevkort, snarlika de kortbrev som han börjat med. Det första brevkortet av hans hand gavs ut ett par dagar före jul 1951, i valören 20 öre; tryckfärgen var röd. Ett knappt år senare, i början av oktober 1952, började 20-öres brevkorten att tryckas i grå färg, samtidigt som ett 25-öres brevkort i röd färg fanns att köpa. Det senare var avsett att skickas till länder utanför Norden.

De tre kronorna i Forsbergs design infördes på brevkorten som utgavs hösten 1952. När nya brevkort utgavs vid halvårsskiftet 1962 flyttades tre kronor-symbolen till kortets vänstra sida och texten "brevkort" ersattes av "postkort" mitt emellan de tre kronorna och valörstämpeln. Valörerna blev

Det andra brevkortet hade rikssymbolen Tre kronor mitt på kortet. Här visas ett brevkort med tilläggsfrankering.

Från år 1962 trycktes postkort med texten "Postkort Carte Postale" i mitten och Tre kronor till vänster.

Vissa postkort trycktes enbart med texten "Postkort" i mitten och Tre kronor till vänster.

inledningsvis 25 öre brun och 30 öre violett, för att senare följas av 35 öre grå (1964) och 40 öre röd (1967).

Under åren 1951 till 1962 trycktes även s.k. dubbla brevkort i utförandet "Siffertyp". De bestod av två sammanhängande brevkort, varav det ena användes som svarskort, redan betalat av avsändaren. Dessa trycktes i valörerna 20+20 öre, först i röd, sedan i grå färg samt 25+25 öre i röd och senare blå färg. Till vänster om valörstämpeln återfanns den av Forsberg formgivna texten "Brevkort med betalt svar" på det ena kortet och "Brevkort. Svar" på svarskortet. Texten angavs även på franska och därunder återgavs det lilla riksvapnet, som använts sedan 1919. Märkligt nog användes aldrig Forsbergs version av tre kronor-symbolen på de dubbla brevkorten, trots att den var i bruk på de enkla brevkorten sedan 1952.

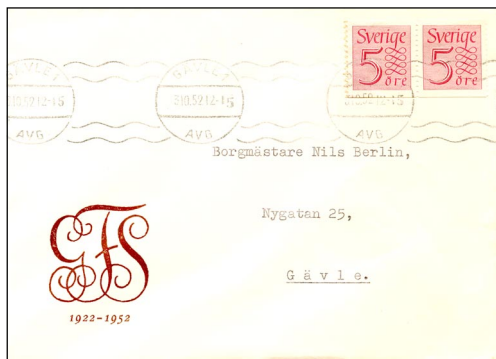
Bruksfrimärken

I postverkets nya frimärksprogram 1951 skulle sålunda bruksfrimärken med Gustaf VI Adolfs bild kompletteras med en lägsta valör, 5 öre, i ett annat utförande, men i samma frimärksstorlek. Det beslöts att Karl-Erik Forsbergs Siffertyp skulle användas, om än i något reviderad form. Forsberg utarbetade flera olika förslag till det nya frimärket, där "Sverige" och "öre" gavs olika placeringar, men med siffran "5" klart dominerande.

Forsbergs förslag till 5 öre Siffertyp (Postmuseum).

I det godkända och realiserade förslaget placerades värdbeteckningen, 5 öre, till vänster och gavs en mycket tydlig utformning. I överkanten placerades landsnamnet i en luftig och elegant typografi, där bokstaven "g" avslutades nedåt som en fallande banderoll med symmetriska och dekorativa öglor. Längst ned till höger placerades "öre" i spänstig kursiv. Frimärket graverades av Sven Ewert och trycktes i en ljus rödviolet färg, där bakgrundens rosa färgton dominerar. Utgivningsdag blev den 29 november 1951. Detta ursprungliga utförande av 5 öre siffertyp kom enbart att tryckas i rullar, i en upplaga av nära 140 miljoner exemplar.

Den första utgåvan av 5 öre Siffertyp på ett trycksaksbrev från 1952.

Inom kort kom detta frimärke att i folkmun kallas "Snoddas", med anspelning på den "snodd" eller banderoll som avslutar bokstaven "g" i "Sverige". "Snoddas" kallades samtidigt bandyspelaren och sångaren Gösta Nordgren som fick sitt genombrott med sången "Flottarkärlek" den 26 januari 1952 i radioprofilen Lennart Hylands program "Karusellen". Frimärkets utformning associerades nu till den populära "Snoddas".

Det går inte att fastställa om Karl-Erik Forsberg studerade andra länders frimärken och inspirades utifrån vid arbetet med "Siffertyp". Möjligen kan han ha tagit intryck av den holländska serien "Cijfer" ("Siffror") som utgavs under åren 1946-1957. Upphovsmannen till denna frimärksserie var den

Det holländska frimärket Cijfer var skapat av Jan van Krimpen.

holländske typografen och typsnittsformgivaren Jan van Krimpen (1892-1958). Han arbetade för det holländska värdestryckeriet Koninklijke Joh. Enschedé som tillverkade sedlar och frimärken. van Krimpen utformade bokstäver, siffror och ornamentik på en rad holländska frimärken mellan 1929 och

1953. Han hade ett formspråk som påminde om Forsbergs, med antikva som den dominerande bokstavsformen och i exemplet "Cijfer" med dekorativa slingor som fyllde ut frimärksbilden på ett sätt som påminner om Forsbergs "Siffertyp".

Några år senare, i december 1955, utgav Västtyskland ett frimärke i den lägsta valören, 1 pfennig, med ett snarlikt formspråk.

Västtyskt frimärke från 1955 med serpentinslingor.

Detta frimärke visar en dominerande siffra ovanför en elegant serpentinslinga. Om Forsbergs "Siffertyp" inspirerat är dock obekant.

Inför brevportohöjningen den 1 juni 1957 reviderades såväl bruksfrimärkena med Gustaf VI Adolf som Siffertyp. På samma yta som tidigare endast hade behövt rymma siffran "5" skulle nu två siffror få plats. De nya valörer som Karl-Erik Forsberg fick i uppdrag att utarbeta var först 10 öre (utgivet 1957) och senare 15 öre (utgivet 1962).

Forsberg förändrade nu även sin kursiv i "Sverige" och "öre" till ett något tunnare utförande; likaså förändrades öglorna och blev något mer långsmala. Valören 5 öre trycktes fortsättningsvis i en karminröd färg och själva femman blev i den nya versionen mindre tredimensionell än tidigare. En annan och påtaglig förändring var att all text och valörsiffrorna nu gjordes ljusa mot den mörka, färgade bakgrunden. De reviderade frimärksbilderna brukar kallas typ II.

Den första nya valören, 10 öre, trycktes huvudsakligen i blå färg. Frammärket framställdes till största delen i rullar, men förekom även i sammantryck med Gustaf VI Adolf 30 öre blå, typ II (1957) och typ III (1961)

och 35 öre, typ III (1962) samt 40 öre typ III (1964). Dessutom trycktes valören 1964 i brun färg för automathäften, i likhet med 15-öres frimärket och tillsammans med det bruna 25 öre Gustaf VI Adolf typ III.

I oktober 1962 infördes 15-öresfrimärket och det blev inledningsvis grönt. Det såldes

5, 10 och 15 öre Siffertyp i sammantryck från ett automathäfte.

först i rullar, men fanns 1964 också i brun färg i automathäften tillsammans med 10-öresfrimärket, innan frimärkshäften med tre-färgstryck gavs ut 1965. Då blev 15-öres-frimärket åter grönt, i samband med att häften med frimärken tryckta i tre färger kunde tillverkas.

Det första 5-öresfrimärket (1951) var röd-violett, medan den reviderade utgåvan från 1957 (typ II) först blev karminröd, men från 1961 gavs ut i en ljusare röd färg. Sammantryck gjordes med 15 öre Gustaf VI Adolf typ II (1957) och typ III (1961), saluförda i automathäften. Dessutom förekom 5-öres-frimärket ensamt i ett vanligt mjukt häfte från 1964.

Jubileumsfrimärken

År 1961 firades 300-årsminnet av lagen om pliktexemplar av svenskt tryck till svenska bibliotek. Inför detta jubileum inkom till generalpoststyrelsen ett förslag från Kungl. Biblioteket om en frimärksutgåva, vilken behandlades och tillstyrktes vid Konst- och Programrådets sammanträde den 11 november 1960. Konst- och programråden vid Posten var nu sammanslagna.

En frimärksutgåva med två valörer, 20 öre (för vykort) och 1 krona gavs därför ut som tvåsidiga rullfrimärken den 22 september detta år. Den lägre valören fanns även i häften. Uppdraget att utforma frimärkena gick till Karl-Erik Forsberg, som i en och samma

Förslag till frimärksutgåvan Svenskt tryck. Akvarell av Karl-Erik Forsberg (Postmuseum).

frimärksbild på ett både naturligt och genialt sätt skildrade dels tryckning i en handpress

och samtidigt en interiör från en biblioteksmiljö. I frimärksbildens överkant infogades rubriken "Svenskt tryck från press till bibliotek 1661-1961", men i dagligt tal kom frimärkena att kallas "Kungl. Biblioteket". Frimärkena graverades av den i postverket då relativt nyanställda polskfödde frimärksgravören Czeslaw Slania.

Förstadagsbrev med frimärksutgåvan Svenskt tryck från press till bibliotek, 1961.

Drygt tjugo år senare, 1983, utgavs ett frimärkshäfte med fem olika frimärken i valören 1:65 (brevporto) för att uppmärksamma 500-årsjubileet av den första boken som trycktes i Sverige. Ett av frimärkena i utgåvan "Tryckerikonsten i Sverige 500 år" avbildade trycktyper i det av Forsberg formgivna typsnittet Berling antikva. Frimärksförlagan utformades av konstnären Ingall Axelsson, i många år anlitad av Posten Frimärken. Förlagorna till denna frimärksutgåva visades första gången vid Konst- och Programrådets sammanträde den 1 april 1982.

Själv kom Forsberg att medverka i frimärksprogrammet med ett par nya frimärken som gavs ut under 1986. Den 20 februari detta år utkom två frimärken i en utgåva som kallades "Akademijubileer", som hedrade Svenska Akademien och Vitterhetsakademien. Forsberg utarbetade flera förslag innan man slutligen bestämde sig i Konst- och Programrådet. Vid sammanträdet den 14 februari 1985 ville man att Svenska Akademien skulle representeras av ett bokuppslag och att Vitterhetsakademien skulle hedras med

Karl-Erik Forsbergs ej godkända förslag till utgåvan Akademijubileer (Postmuseum).

Lovisa Ulrikas och Gustav III:s porträtt. Forsberg kom dock med nya förslag och vid sammanträdet den 9 maj var man nöjd. I minnesanteckningarna från sammanträdet står det kort och koncist:

”Valdes de av Karl-Erik Forsberg reviderade motiven men med den ursprungliga typografin i Svenska Akademiens lagerkrans. [...] Nämdes också att frimärkena skulle kunna tryckas på färgat papper, ex ljusgrått.”

I Konst- och Programrådet ingick vid denna tid generaldirektören Bertil Zachrisson, vidare P. O. Sandrén och Egon Jonsson från Postens ledning, Anna-Greta Walde-marsson, Ingrid Florén och Göran Odén från Postens Frimärksavdelning, ambassadör Sverker Åström, museichefen Per Bjurström från Nationalmuseum samt konstnärerna a Philip von Schantz och Nils G. Stenqvist.

Karl-Erik Forsberg komponerade sålunda bägge dessa frimärken, såväl bild som typografi; i det första fallet avbildades Svenska Akademiens symbol med valspråket ”snille och smak” omgiven av en lagerkrans, medan det andra frimärket visade ett solur med infallande solstrålar, som symbol för Vitterhetsakademien. Frimärkena, som gavs ut i valören 1:70 (för föreningsbrev och ekonomibrev) trycktes växelvis i rullar och ger ett

De utgivna frimärkena till akademijubileerna, 1986.

sobert intryck med dämpade färger, tryckta på ett ljus grått papper. Den anlitade frimärksgravören var denna gång Arne Wallhorn.

Två månader senare utgavs ett frimärks-häfte med anledning av Carl XVI Gustafs 40-årsdag. Fyra av frimärkshäftets tio frimärken, alla i valören 2:10 (brevporto), visade kungens monogram, vilket tidigare hade komponerats av Karl-Erik Forsberg. Monogrammet trycktes i guld mot en svagt grön, respektive svagt rosa bakgrund.

Till kung Carl XVI Gustafs 40-årsjubileum 1986 utformade Karl-Erik Forsberg en frimärksbild som trycktes i två olika färger, rosa och ljusgrönt.

För Forsberg blev förlagor till frimärken en mindre del i hans omfattande produktion. Formgivning av böcker, typsnitt och kalligrafi, liksom varumärken blev hans huvudområden. Därtill kom ett antal böcker om bokstavskonst och typografisk estetik. Forsberg avled 1995 i en ålder av 81 år.

Källor och litteratur:

Postens arkiv, Tomtebodas:

Posten Frimärken: Kallelser till Konst- och Programrådet; frimärksutgivning, 1960-1986.

Carlbom, Ame,

Frimärksbilder.

Meddelanden från Postmuseum, 36.

Stockholm 1988.

Facit Postal,

VIII.

Västerås 2009.

Facit Special,

2015.

Malmö 2014.

Forsberg, Geith,

Ett liv med bokstavskonst: Geith Forsberg berättar om maken Karl-Erik.

(Bokstavskonst: Karl-Erik Forsberg 100 år.

Uppsala universitetsbiblioteks utställningskatalog, 53. Uppsala 2014).

Jonsson, Egon,

Postens Konst- och programråd 1948-1998.

Posttryttare n1999.

Kungl. Generalpoststyrelsens allmänna cirkulär,

1951.

Michel Deutschland-Spezial,

2013: band 2.

Unterschleissheim 2013.

Moor, Christiaan de,

Postzegelkunst: de vormgeving van de Nederlandse postzegel.

's-Gravenhage 1960.

Orre, Lars-Anders,

Karl-Erik Forsberg: en kort biografi.

(Bokstavskonst: Karl-Erik Forsberg 100 år.

Uppsala universitetsbiblioteks utställningskatalog, 53. Uppsala 2014).

Speciale catalogus,

2008: postzegels van Nederland en overzeese rijksdelen.

Den Haag 2007.

Specialkatalog Sveriges frimärken, försändelser och helsaker,

1988-89.

Lidingö 1988.

Svenska Dagbladet,

27/4 1948.

Svenson, Gilbert,

Stildrag hos våra frankotecken [1]-2.

Meddelanden från Postmuseum, 34-35.

Stockholm 1969-1973.

Wikipedia,

(art. Jan van Krimpen, Joh. Enschedé).

